

Sorg – krise og omsorgsplan

Omsorgsplan for børn og voksne i sorg og krise (fysisk og psykisk) i forbindelse med skilsmisse, sygdom og dødsfald

Indledning

Indhold i omsorgsplanen

Børns forståelse af døden

Sorgens 4 faser

Sorgreaktioner hos børn

Den voksnes rolle

Omsorgsplaner til anvendelse, når:

Der er skilsmisse i familien

Der er længerevarende sygdom i familien

Et barn har mistet i nærmeste familie

Et barn i institutionen dør

En medarbejder i institutionen dør

En medarbejder har mistet i nærmeste familie

En medarbejder er i psykisk krise p.g.a. fyring, forflytning,
langtidssygdom, stress, beskyldning for krænkede handlinger o. lign.

Der sker en ulykke med en eller flere involverede.

.

Litteraturforslag

Indledning:

Når et barn mister sin mor eller far, søskende, legekammerater eller andre der står barnet nær, spiller barnets hverdagsvoksne (fx pædagoger) en vigtig rolle. Mange gange kan det være svært i en sorgramt familie at sikre, at det lille barns sorg får plads til at komme til udtryk. Børn kan undertrykke deres egen sorg i solidaritet med de voksne, og børns sorg kan desuden komme og gå spontant. Derfor er det vigtigt at vide, hvordan man skal give plads til og håndtere barnets sorg. Men det er også vigtigt at indse, at det er en stor opgave, som er hele institutionens ansvar, og som somme tider kræver hjælp og støtte udefra.

Indhold i omsorgsplanen:

På de følgende sider findes en introduktion til, hvordan sorg giver sig udtryk hos barnet, og hvordan institutionens personale kan hjælpe et barn i sorg. Derefter følger omsorgsplaner for forskellige situationer, der involverer skilsmisse, sygdom eller dødsfald i børns nærmeste omgangskreds. En omsorgsplan skal ses som en huskeliste, der sikrer at man bevarer overblikket og får taget de nødvendige forholdsregler. Ud fra omsorgsplanens punkter skal der udarbejdes en individuel plan for det aktuelle barn. Som udgangspunkt er det ledelsens ansvar at sikre, at omsorgsplanen sættes i gang. *Det er derfor vigtigt, at man straks orienterer ledelsen, når man får at vide/kendskab til at et barns forældre skal skilles, livsfarlig sygdom i familien eller har mistet en nærtstående.* Er ledelsen ikke indenfor rækkevidde, er det primærpædagogens ansvar at sætte omsorgsplanen i gang, eventuelt med hjælp fra den pædagogiske konsulent, og få udarbejdet den individuelle plan. Hvis primærpædagogen ikke magter opgaven, er det helt i orden at sige fra og give ansvaret videre til en anden pædagog.

Dødsfald:

Børns forståelse af døden:

Børn i 2-4 års alderen opfatter ikke døden som endelig. De kan ikke forstå, at den døde person ikke vender tilbage. De føler sig forladt, og kan også føle en voldsom skyldfølelse, som bunder i deres egocentriske verdensforståelse: det var noget jeg gjorde eller sagde, fx ”dumme far”, som fik ham til at forsvinde. De stiller ofte vanskelige spørgsmål:

- Kommer den afdøde ikke snart igen?
- Hvor er han/hun henne
- Hvad laver han/hun?

De lidt ældre børn (5-9 år) begynder gradvist at forstå, at døden er uigenkaldelig. Det er ikke udsædvanligt, at de forestiller sig døden som en person. De kan tænke intenst over, hvordan det mon er at være død, og kommer ofte til at blande fantasi og virkelighed sammen. Hvis de ikke har haft mulighed for at se den døde person, kan de forstille sig at den døde ser uhyggelig ud, ligesom døde mennesker i voldsfilm. Stadig er det op til den enkelte familie, hvad de vælger. Men man skal være opmærksomme på, hvordan den afdøde ser ud og om ens barn kan klare at se vedkommende. Det skal ikke gøre mere skade end gavn. Man skal stadig være den voksne og kunne tage vare på sit barn, der er med. Altid godt at have en ekstra voksen med, da man aldrig ved, hvordan man vil reagere. Endvidere skal man være opmærksom på, at også større børn kan bære på skyldfølelse.

Sorgens 4 faser:

Ifølge psykologen Johan Cullberg har sorg 4 faser:

- Chokfasen: uvirkelighedsfølelse (kan vare fra timer til nogle dage)
 - Vi handler ikke rationelt
 - Der er voldsomme følelsesudladninger
 - En forstyrret virkelighedsopfattelse

- Reaktionsfasen: (kan vare flere uger)
 - Forsøg på at genetablere en mening eller forståelse
 - Smerte eller sorg
 - Søvnforstyrrelser, manglende appetit
 - Psykologiske forsvarsmekanismer

- Bearbejdningsfasen: (kan vare i over et år)
 - Accept af, at det skete ikke kan ændres
 - Færre psykiske forsvarsmekanismer
 - Mere almindelige og forståelige løsningsmetoder

- Nyorienteringsfasen: (sorgfaserne er afsluttet)
 - Normal psykisk balance
 - Orientering mod fremtiden
 - Hændelsen er blevet en integreret del af livserfaringen. Personen vil leve med et ar i sjælen, som aldrig forsvinder.

Sorgreaktioner hos børn:

Børns sorg kan have mange forskellige udtryk. Det afhænger af flere faktorer: om dødsfaldet var ventet, barnets modenhed, personlighed, og i høj grad de voksnes reaktioner omkring barnet. Nogle børn reagerer mere udad, mens andre trækker sig ind i sig selv.

Eksempler på reaktioner umiddelbart efter dødsfaldet:

- Voldsom gråd
- Ingen synlig reaktion – opfører sig som om intet var hændt
- Voldsom vrede mod den døde

Senere kan der komme reaktioner som:

- Søvnforstyrrelser
- Tristhed, indadvendthed, længsel og savn
- Koncentrationsproblemer
- Fysiske smerter som fx ondt i maven eller i hovedet
- Bange for at være alene, for mørke, for at være væk hjemmefra
- Bange for at miste flere af sine nære, og bange for selv at dø
- Selvbebrejdelse/skyldfølelse
- Problemer i den sociale kontakt
- Regression (går tilbage i udvikling, fx begynder at tisse i bukserne)
- Vrede imod den døde eller mod andre, fordi de ”lod det ske”
- Ændrede spisevaner
- Hurtig vekslen mellem gråd og leg
- Bearbejdelse af sorgen gennem leg og fantasi

Barnet sørger mere end de første uger og måneder, et år er normalt. Nogle børn reagerer først sent i forløbet, når det for alvor går op for dem at den døde ikke kommer tilbage, fx hvis familien skal flytte, eller en efterladt forælder finder en ny partner.

Den voksnes rolle:

Når et barn mister en person i sit nære netværk, er det vigtigt at personalet i institutionen er godt forberedt, så de kan hjælpe barnet igennem sorgen på en god måde. Institutionen er ofte et fast og trygt holdepunkt i en ellers utryk periode. Men barnets behov for hjælp til at udtrykke og bearbejde sorgen, stiller både menneskelige og professionelle krav til personalet. Voksne, som selv bærer rundt på ubearbejdet sorg, kan have svært ved at hjælpe barnet, og det er derfor vigtigt at man selv er afklaret, før man involverer sig i at hjælpe et barn i sorg. Det er også vigtigt, at personalet føler sig fagligt rustet, fx ved at man har læst bøger om børns sorg, og ved hvor man kan få støtte og sparring.

Først og fremmest skal der skabes tryghed omkring barnet. Den voksne skal være til stede for barnet, orienteret imod barnets tegn og signaler, uden at overtage og styre barnets sorg. Det er den voksnes ansvar at aflæse barnets behov, og spørge ind til følelserne, fx *"Jeg kan se du er ked af det, hvordan du har det lige nu"*. Den voksne skal vise barnet, at det er i orden at tale om sorg og død, det er ikke tabu, og at den voksne godt kan rumme og håndtere de stærke følelser der er forbundet med sorgen: vrede, angst, skyld og savn. Vi skal give plads til at barnet tager minder med fra den afdøde.

Børn sørger "i klumper". Det ene øjeblik kan de have behov for at tale om den døde, og det næste øjeblik lige pludselig ville lege og være sammen med de andre. Her er det en fordel, at institutionen på forhånd har bestemt, hvem der står til rådighed når behovet for at sørge pludselig opstår.

Det kan være en god idé at tale med barnet om dets fantasier. Små børn kan have glæde af at man taler om, hvad den døde mon foretager sig i himlen, og større børn kan føle stor tryghed ved at forestille sig, at den døde kan se dem og passe på dem. Det er i høj grad også vigtigt at forstå, respektere og ”spille med” på eventuelle religiøse forståelser, som barnet og/eller familien har. Her kan det være nødvendigt at tale med familien om, hvilke forklaringer de selv bruger.

Skilsmissebørn i børnehaven:

Oplysningen om forældrenes skilsmisse kan komme fra:

Forældre

Barnet

Andre

Kommer oplysningen fra forældrene er det en god ide at aftale et møde mellem forældrene og børnehaven af hensyn til barnets tarv. Ligeledes hvis barnet ændrer adfærd er det vigtigt at spørge ind til om der sker noget derhjemme lige i øjeblikket . Kommer oplysningen udefra, skærpes opmærksomheden på barnet med henblik på signaler og oplysninger og her igen vil vi kontakte forældrene for at få af eller bekræftet om der er noget om snakken.

Kontakten til forældrene:

Der opfordres til at begge forældre er tilstede ved mødet. Der søges oplysninger om

- barnets bopæl,
- forældremyndighedsindehaver,
- samkvemsret

Der aftales

- kontakt/informationer mellem børnehaven og forældre,
- regler for gensidig information om barnets ve og vel
- hvordan vi samarbejder om at hjælpe barnet.

Fornemmer vi at forældrene ikke kan tale sammen om barnet – trods fælles forældremyndighed eller andre indgåede aftaler – må vi være opmærksomme på at begge forældre modtager relevante oplysninger om barnet.

Ved en ensidig forældremyndighed må vi respektere forældremyndighedsindehaverens ønske m.h.t. kontakt til den anden forældre.

- Der skal være plads til at stille spørgsmål og evt. fortælle om deres børns reaktioner som igen skal foregå på personalestuen. Man skal undgå garderobesnak.

Kontakten til barnet:

- der skal være en primærpædagog for barnet, en der stiller spørgsmål og er der for barnet
- opmærksomhed på barnets behov for at tale om skilsmissen
- give barnet lov til at være ked af det – vise forståelse for dets sorg
- opmærksomhed på, at der er forskel på sorgreaktion og almindelig grænsesøgning – børnehavens regler gælder stadig
- give barnet mulighed for at tegne og fortælle om, hvad der rører sig i barnet
- undgå at presse barnet til at fortælle, men have tid til at lytte, når barnet har behov for at fortælle

Personalet:

- oplyse begge forældre om hvilke muligheder der findes angående hjælpeforanstaltning f.eks. anonymrådgivning, psykologhjælp, samtaleterapi o.s.v.
- primærpædagogen til barnet er den voksen, der har barnet i spisegruppen
- give hinanden lov til at tage sig tid til det konkrete barn
- gensidig information om barn og forældre
- ekstra opmærksomhed på, om forældrene får/søger sig relevante informationer – altid sende sedler med barnet hjem til både mor og far
- holde forældrekonsultationer særskilt, hvis forældrene ikke kan/vil være i samme rum.

Kirsten Juel Jensen har lavet følgende huskeregler ved skilsmisse som vi gerne vil gøre opmærksomme på.

1. forbered barnet grundigt på ændringer
2. fjern skyldfølelse ved barnet
3. forklar barnet at det er nødvendigt og uigenkaldeligt
4. barnet må ikke selv vælge, hvor det skal bo
5. barnet skal helst blive i sit miljø
6. sørg for hyppigt samkvem i starten
7. sørg for tilknytning til begge familier
8. involver ikke barnet i voksenkonflikten
9. barnet skal være barn og ikke bruges som den fortrolige/den lille voksen
10. sørg for at barnet får en ”voksen ven” i børnehaven
11. hjælp barnet med sorgprocessen.

Længere varende sygdom i børnegruppen

Hvis vi har et barn i børnehaven, der er meget syg – endog livstruende – er det vigtigt at leder og primærpædagog tager kontakt med familien, hvis barnet er hjemme eller indlagt i længere tid

- undersøge om barnet må få besøg. Hvis det ikke er tilladt i en periode, er det en god ide at lade børnehavens børn tegne nogle billeder og sende til barnet. Gruppebilleder er vigtig at sende, da det giver genkendelighed og billeder fra børnehavens hverdag med små hilsner, så man ved, at man er savnet.
- Sende gave fra børnehaven
- Hvis det syge barn må få besøg, er det vigtigt at få de andre forældres accept på, at deres barn må komme på besøg hos den syge
- Vi skal forberede børnene på at det syge barn måske ikke helt ligner sig selv – evt. får det syge barns forældre til at tage et billede, så vi kan forberede de andre børn. Hvis barnet har fået kræft, mistet hår, har mange slanger, så kan børnene godt blive bange. Derfor er det altid godt at børnene er forberedt på, hvordan den syge ser ud.
- Evt. få Tove Imer ud og holde foredrag for forældregruppen så alle hører det samme og kan få nogle gode måder at tackle sygdommen på. Nogle forældre kan godt blive bange for at spørge ind til det syge barns forældre, fordi de helst ikke vil trænge sig på, vil ikke såre og især bange for forældrenes reaktion.
- Hvis barnet dør af sygdommen følger vi punkterne under ”et barn i institutionen dør.

Et barn har mistet i nærmeste familie

Familien:

- Der skal udpeges en kontaktperson for familien. Kontaktpersonen (ofte lederen og primærpædagogen) skal have en bred faglighed og et godt fagligt netværk, fx kendskab til støttemuligheder og terapi. Familien skal inddrages og have mest mulig indflydelse på de foranstaltninger, der sættes i værk i institutionen, samtidig med at indsatsen gerne skal føles som en støtte og aflastning.
- Der skal lægges en plan for, hvordan og hvornår de andre børn og deres forældre orienteres, og hvem der gør det (se også senere).
- Der skal tages stilling til, om en fra institutionen skal deltage i begravelsen.
- Der skal lægges en handleplan for, hvordan barnets sorg skal håndteres – på kort og på langt sigt.

Hvis dødsfaldet kommer som følge af længere tids sygdom, kan nogle af disse aftaler måske træffes på forhånd.

Det berørte barn:

- Der skal tages stilling til, hvem der skal være barnets kontaktperson (oftest barnets primærpædagog).
- Kontaktpersonen laver, sammen med ledelsen, en handleplan, som omfatter:
 - Omlægning af arbejdsopgaver, så pædagogen kan koncentrere sig om barnet
 - Pædagogen og leder deltager i begravelsen medbringende båret
 - ”Trøstetid” – et aftalt tidspunkt hvor pædagogen er alene med barnet, så det kan mærke at der er tid og plads til at tale sammen. Daglig opmærksomhed på barnets reaktioner og behov, herunder hvilke signaler man skal være opmærksom på f. eks. Hvis barnet går rundt og er trist. Vi tænder evt. et lille lys.

- Evt. fotos (på barnets plads eller i en lille bog) af den afdøde
- Vi finder relevant litteratur, så der kommer en naturlig dialog i gang.
- På længere sigt er det ledelsens ansvar at følge op på, hvordan barnet har det, og om handleplanen fungerer efter hensigten eller skal justeres, fx hvis barnets behov har ændret sig. Dette sker i samarbejde med familien.

De andre børn:

- Personalet og ledelsen tager stilling til, hvem der er ansvarlig for at fortælle de øvrige børn om dødsfaldet, og hvornår og hvordan det skal ske. Det kan fx ske til samling, hvor man slutter af med en rituel handling (fx tænde lys, hejse flaget på halv den første dag og på begravelsesdagen..
- Der skal være opmærksomhed på de øvrige børns reaktioner: sorg, angst osv. Det kan virke voldsomt på børn at blive konfronteret med, at dem man elsker faktisk kan dø.
- Der skal snakkes med de øvrige børn om, hvordan det berørte barn har det, og hvad barnet har brug for, når det kommer i børnehave igen.
- Det kan være en god idé at bruge noget tid på at arbejde med emnet død, fx ved hjælp af bøger, så børnegruppen får mulighed for at bearbejde de følelser og tanker, der opstår.
- Faste aktiviteter kan måske blive aflyst og give plads for nærhed/omsorg i stedet.

De øvrige forældre:

- Sammen med den berørte familie tages der stilling til, hvordan forældregruppen orienteres – fx ved et brev, som skrives sammen med eller godkendes af den berørte familie, før det udleveres personligt til

forældregruppen. Det er vigtigt at forældregruppen orienteres hurtigt, og at de får hjælp til at finde ud af, hvordan de skal tackle situationen i forhold til deres børns reaktioner.

- Der skal være plads til, at forældregruppen kan stille spørgsmål og evt. fortælle om deres børns reaktioner. Man skal selvfølgelig undgå garderober snak. Man kan evt. aftale, at spørgsmål primært henvises til primærpædagogen eller lederen

Et barn i institutionen dør

Hvis barnet dør i institutionen, tages øjeblikkeligt kontakt til forvaltningen og politiet. Ledelsen og forvaltningen er fælles om ansvaret for en handleplan, der (udover nedenstående punkter) indeholder kontakt til, og tilbud om, krisehjælp fra en psykolog til alle involverede.

Når barnet dør udenfor institutionens rammer, eller når ovennævnte krisehjælp er sat i værk, følges denne omsorgsplan:

Familien:

- Der skal udpeges en kontaktperson for familien, det er oftest mest hensigtsmæssigt at det er primærpædagogen og lederen. Kontaktpersonen vurderer, om familien har et godt netværk, og om de har brug for støtte til at kontakte relevante instanser (krisehjælp, præst, psykolog). Familien bør, så vidt det skønnes muligt, inddrages i:
 - Hvem de ønsker som kontaktperson i børnehaven, hvis de ikke ønsker primærpædagogen.
 - Hvordan de øvrige børn og deres forældre orienteres
 - Hvem der deltager i begravelsen/sørger for blomster
 - Mindehøjtidelighed i børnehaven, hvor vi deler børnene op alf/trold, tænder lys og flaget på halv.
- Hvis der er søskende til barnet i institutionen, skal der lægges en handleplan for, hvordan barnets sorg skal håndteres – på kort og på langt sigt. Følg punkterne under ”Et barn har mistet i nærmeste familie”.

Hvis dødsfaldet kommer som følge af længere tids sygdom, kan nogle af disse aftaler måske træffes på forhånd.

Den øvrige børnegruppe:

- Hvis dødsfaldet er ventet, bør børnene forberedes inden det sker. Undersøge om forældrene til det dødende barn ønsker at få besøg af barnets venner
- Sende hilsner og tegninger og gaver fra vennerne (barnets bog)
- Børnegruppen skal forberedes på, hvordan det syge barn ser ud, f.eks. få et billede af det syge barn
- Personale og ledelse aftaler, hvem der er ansvarlig for at fortælle de andre børn om dødsfaldet, hvordan og hvornår. Man kan evt. dele børnegruppen op i mindre grupper, når de skal have det at vide.
- Det er vigtigt at snakke med børnene om, hvad det betyder at være død. Man kan evt. bruge nogle af de mange bøger om emnet.
- Man skal være opmærksom på børnenes reaktioner. De kan både sørge over tabet af en legekammerat, og reagere på konfrontationen med det faktum, at børn faktisk kan dø.
- Brug ritualer til at afslutte samlingen, fx tænde lys, hejse flaget på halv stang.
- Vær specielt opmærksom på de børn, der har mistet en bedsteven – det kan være lige så hårdt som at miste et nært familiemedlem. Der kan være behov for at lægge en individuel handleplan for disse børn efter principperne i planen ”Et barn har mistet i nærmeste familie”.
- I tiden efter dødsfaldet skal børnene have mulighed for at snakke om det der er sket, så de får mulighed for at sætte ord på følelser som sorg, savn og angst. Man kan bruge samlingen, i starten måske dagligt, og trappe ned gradvist.
- Den daglige opmærksomhed er vigtig, fordi børn ofte bearbejder følelser ”i klumper”, eller følelserne og spørgsmålene dukker op i spontant opståede situationer. Der skal være tid og plads til at håndtere det, når det sker.

De øvrige forældre:

- Sammen med den berørte familie tages der stilling til, hvordan forældregruppen orienteres – fx ved et brev, som skrives sammen med eller godkendes af den berørte familie, før det udleveres personligt til forældregruppen. Det er vigtigt at forældregruppen orienteres hurtigt, og at de får hjælp til at finde ud af, hvordan de skal tackle situationen i forhold til deres børns reaktioner.
- Hvis ulykken er sket i børnehaven og vi har mistet et af børnene, skal alle forældre øjeblikkelig kontaktes. Her vil der blive brug for et krisemøde. Der indkaldes til et forældremøde, hvor der er en fag person tilstede f.eks. Tove Imer.
- Der skal være plads til, at forældregruppen kan stille spørgsmål og evt. fortælle om deres børns reaktioner. Man skal selvfølgelig undgå garderobesnak. Man kan evt. aftale, at spørgsmål primært henvises til ledelsen.

En medarbejder i institutionen dør

Hvis medarbejderen dør i institutionen, tages øjeblikkeligt kontakt til forvaltningen og de pårørende. Ledelsen og forvaltningen er fælles om ansvaret for en handleplan, der (udover nedenstående punkter) indeholder kontakt til, og tilbud om, krisehjælp fra en psykolog til alle involverede.

Når medarbejderen dør udenfor institutionens rammer, eller når ovennævnte krisehjælp er sat i værk, følges denne omsorgsplan:

- Ledelsen og den pædagogiske konsulent lægger en handleplan. Forvaltningens rolle er vigtig, fordi det kan være svært, når man har mistet en kollega, at vurdere hvor meget man kan klare selv.
- I udarbejdelsen af handleplanen skal der tages stilling til:
 - Om der er akut brug for hjælp til børnepasningen
 - Om der er akut brug for praktisk hjælp i hjemmet
 - Om der er akut behov for krisehjælp til de involverede parter
 - Hvem der orienterer børnene og hvordan – her er det lederen
 - Hvem der orienterer forældrene og hvordan – her er det lederen der via telefonlisten kontakter samtlige forældre.
 - Hvem der tager kontakt til den afdødes pårørende – her kigger vi i vores interne kriseplan
 - Hvem der deltager i begravelsen/sørger for blomster – hvis alle i personalegruppen ønsker at deltage i begravelsen, tages der kontakt til forældrebestyrelsen som så evt. kan passe børnene i tidsrummet og der skaffes vikarer.
 - Mindehøjtidelighed i børnehaven – vi flager på halvt og tænder lys på dødsdagen og på begravelsesdagen.

Børnegruppen:

- Hvis dødsfaldet er ventet, bør børnene forberedes inden det sker.
- Personale og ledelse aftaler, hvem der er ansvarlig for at fortælle de andre børn om dødsfaldet, hvordan og hvornår. Man kan evt. dele børnegruppen op i mindre grupper, når de skal have det at vide. Her vil opdeling alf/trold være optimalt.
- Det er vigtigt at snakke med børnene om, hvad det betyder at være død. Man kan evt. bruge nogle af de mange bøger om emnet.
- Man skal være opmærksom på børnenes reaktioner. De kan både sørge over tabet af en nær voksen, og reagere på konfrontationen med det faktum, at folk man holder af, faktisk kan dø.
- Man skal ikke dramatisere, men være konkret
- Brug ritualer til at afslutte samlingen, fx tænde lys, hejse flaget på halv stang.
- Vær specielt opmærksom på de børn, der var særligt tæt på medarbejderen – det kan være lige så hårdt som at miste et nært familiemedlem. Der kan være behov for at lægge en individuel handleplan for disse børn efter principperne i planen ”Et barn har mistet i nærmeste familie”.
- I tiden efter dødsfaldet skal børnene have muligheden for at snakke om det der er sket, så de får mulighed for at sætte ord på følelser som sorg, savn og angst.
- Den daglige opmærksomhed er vigtig, fordi børn ofte bearbejder følelser ”i klumper”, eller følelserne og spørgsmålene dukker op i spontant opståede situationer. Der skal være tid og plads til at håndtere det, når det sker.

Forældregruppen:

- Ledelsen (eventuelt med støtte fra forvaltningen) skriver et orienterende brev til forældrene. Det er vigtigt at forældregruppen orienteres hurtigt, og at de får hjælp til at finde ud af, hvordan de skal tackle situationen i forhold til deres børns reaktioner.
- Der skal være plads til, at forældregruppen kan stille spørgsmål og evt. fortælle om deres børns reaktioner. Man skal selvfølgelig undgå garderobernak. Man kan evt. aftale, at spørgsmål primært henvises til ledelsen. Der holdes et fyraftensmøde, hvor der er en fag person tilstede.

En medarbejder har mistet i nærmeste familie

Hvis en medarbejder har mistet i nærmeste familie, tages øjeblikkeligt kontakt til forvaltningen. Ledelsen og forvaltningen er fælles om ansvaret for en handleplan, der (udover nedenstående punkter) indeholder kontakt til, og tilbud om, krisehjælp fra en psykolog til alle involverede.

- Ledelsen og den pædagogiske konsulent lægger en handleplan. Forvaltningens rolle er vigtig, fordi det kan være svært, når man har mistet i nærmeste familie, at vurdere hvor meget man kan klare selv.
- I udarbejdelsen af handleplanen skal der tages stilling til:
 - Om der er akut brug for hjælp til børnepasningen
 - Om der er akut behov for krisehjælp til de involverede parter - arbejdskollegaerne
 - Hvem der orienterer børnene og hvordan – her bruger vi vores basisgrupper alf/trold, hvor der er flere pædagoger tilstede som kan bakke hinanden op.
 - Hvem der orienterer forældrene og hvordan – leder sender et brev ud til forældrene
 - Hvem der tager kontakt til medarbejderen, der har mistet sin ægtefælle/samlever. Her udarbejdes en kriseplan fra samtlige medarbejdere, hvori der står, hvem han/hun helst ser værende kontaktperson.
 - Hvem der deltager i begravelsen/sørger for blomster – alle arbejdskollegaer deltager, hvis de har lyst og igen forsøger vi at få hjælp af forældrebestyrelsen til at passe børnene i tidsrummet.
 - Pædagogerne holder et omsorgsmøde, hvor kontaktpersonen til medarbejderen orienterer om, hvordan medarbejderen har det – og hvor han/hun evt. også kan få ”læst af”.

Børnegruppen:

- Hvis dødsfaldet er ventet, bør børnene forberedes inden det sker.
- Personale og ledelse aftaler, hvem der er ansvarlig for at fortælle de andre børn om dødsfaldet, hvordan og hvornår. Man kan evt. dele børnegruppen op i mindre grupper, når de skal have det at vide. Godt at bruge de små spisegrupper til dette.
- Det er vigtigt at snakke med børnene om, hvad det betyder at være død. Man kan evt. bruge nogle af de mange bøger om emnet.
- Man skal være opmærksom på børnenes reaktioner. De kan både sørge over tabet af en nær voksen, men også reagere på at folk man holder af, kan være utrolig kede af det.
- Brug ritualer til at afslutte samlingen, fx tænde lys, hejse flaget på halv stang.
- I tiden efter dødsfaldet skal børnene have mulighed for at snakke om det der er sket, så de får mulighed for at sætte ord på følelser som sorg, savn og angst.

Forældregruppen:

- Ledelsen skriver et orienterende brev til forældrene. Det er vigtigt at forældregruppen orienteres hurtigt, og at de får hjælp til at finde ud af, hvordan de skal tackle situationen i forhold til deres børns reaktioner.
- Der skal være plads til, at forældregruppen kan stille spørgsmål og evt. fortælle om deres børns reaktioner. Man skal selvfølgelig undgå garderobesnak. Man kan evt. aftale, at spørgsmål primært henvises til ledelsen.

**EN MEDARBEJDER ER I PSYKISK KRISE P.G.A. FYRING,
FORFLYTNING, LANGSTIDSSYGDOM, STRESS, BESKYLDNING FOR
KRÆNKENDE HANDLINGER OG LIGN.**

Personlige kriser er alt der bringer en person ud af balance. Det er her vigtigt at man bliver set, hørt og forstået. Det kan være psykiske problemer, problemer på arbejdspladsen (børn, kolleger, forældre, ledelse), misbrug, skilsmisse, vold, eller beskyldt for krænkende handlinger.

- Her er det vigtigt at der er tid til at støtte hinanden og yde omsorg
- Det er en fælles sag at få en kollega godt igennem et kriseforløb
- Der skal være tid og rum til kollegial opbakning og supervision
- Give plads til efter bearbejdning
- Hente hjælp fra kommunens psykolog eller egen læge, hvis det skønnes nødvendigt
- Der tilbydes omsorgssamtaler med ledelsen

DER SKER EN ULYKKE MED EN ELLER FLERE INVOLVEREDE

Hvis ulykken sker hjemme i børnehaven er det vi voksne, der hurtig vurderer, hvad der skal stilles i værk.

- Måske skal barnet på skadestuen, hvor personalet har god tid til at ringe til barnets forældre, så de kan komme og hente barnet og selv tage barnet med på skadestuen. Det er her, hvor personalet skønner at skaden ikke er så alvorlig.
- Er det af alvorligere karakter, hvor det er nødvendigt at tilkalde ambulancen, tager barnets primærpædagog eller leder med i ambulancen. Forældrene til barnet kontaktes og hvis ikke de kan nå frem til børnehaven inden ambulancen, aftales det med forældrene at mødes med dem på skadestuen. Når forældrene møder op, overtager de ansvaret for barnet og hvis de skønner at der ikke er behov for at pædagoger/leder bliver hos dem, tages der en taxa hjem til børnehaven. Der laves en aftale med forældrene at de orienterer børnehaven om, hvad der videre sker.
- Det er utrolig vigtig at de øvrige børn og forældre orienteres om det skete. Det skal vurderes om der er brug for at få en psykolog ud til børnehaven eller om afdelingschefen skal tilkaldes alt afhængig af hændelsen.
- Hvis barnet dør som følge af ulykken følger vi punkterne under ”et barn i institutionen dør”
- Hvis der bliver længerevarende sygdom følger vi punkterne under ”længere varende sygdom i børnegruppen

Hvis ulykken sker når børnegruppen er ude af huset

- Her er det vigtigt at der hurtig hentes hjælp. Især hvis pædagogen er alene af sted med en gruppe børn. Er det i Aars by, kontaktes børnehaven og leder kører

til stedet. Hvis det ikke skønnes så alvorligt, kører leder tilbage til børnehaven med barnet, forældrene kontaktes med henblik på at de selv kan komme til børnehaven og tage barnet med til skadestue/læge.

- Har barnet været stukket af og fundet i god behold igen, kontaktes forvaltningschefen med henblik på at komme ud i børnehaven og holde et møde med de involverede og barnets forældre.
- Er det mere alvorligt ringes der efter ambulance. Samtidig kontaktes børnehaven med henblik på, at personalet i børnehaven kan få kontakt med barnets forældre, så de kan komme til skadestuen så hurtigt som muligt. Pædagog eller leder tager med barnet i ambulancen. Den anden voksen går hjem til børnehaven med de andre børn.
- Når forældrene kommer til skadestuen og tager over, kører pædagog/leder hjem i taxa, hvis det er forældrenes ønske. Der laves aftale med forældrene om, at de orienterer børnehaven om, hvad der videre sker.
- Psykologen/forvaltningschefen kommer ud i børnehaven, hvis det er en meget alvorlig hændelse, så børn og personale kan få bearbejdet hændelsen. Hvis barnet er kommet så meget til skade at det dør af det, følger vi punkterne under ”et barn dør i institutionen”. Er det længere varende sygdom følger vi punkterne under ”længere varende sygdom”.
- Har barnet været stukket af, er det vigtigt at nogle fra personalegruppen tager ud og leder efter barnet alt imens der er en til to pædagoger hjemme hos de resterende børn og forsøger at bevare roen og tage sig af børnegruppen. Leder tager kontakt til hjemmet og fremlægger sagen. Ligeledes tager leder kontakt børn og skoleforvaltningen og fremlægger sagen. Findes barnet i god behold, kontaktes forvaltningschefen med henblik på at komme ud i børnehaven og holde et møde med de involverede og barnets forældre. Bliver barnet ikke

fundet i god behold, men dør af hændelsen, følger vi punkterne under et barn dør i institutionen.

- Uanset hvad der er sket, er det vigtigt at personalet får tid og rum til at snakke hændelsen igennem. Samtidig er det vigtig at fange børnenes signaler og snakke om hændelsen, når de har brug for det.

LITTERATURFORSLAG:

Faglige bøger:

- Atle Dyregrov: ”Sorg hos børn”. *Dansk Psykologisk Forlag*
- Anne Jakobsen: ”Børn og sorg”. *Hans Reitzels Forlag*
- Donna O’Toole: ”Om børns sorg”. *Ørnens Forlag*
- Doris Ottesen: ”Børn og sorg”. *Dafolo Forlag*
- Peter Olesen: ”Børn om mors og fars død”. *Kroghs Forlag A/S*
- Gun Wassberg: ”Børns følelser”. *Dansk Pædagogisk Forum*

Børnebøger:

- Anne Jakobsen: ”Der var engang vi ikke var her”. *Hans Reitzels Forlag*
- Jeanne Fløe og Henrik Bjerregrav: ”Farvel mormor”. *Klematis*
- Laurie Krasny Brown: ”Når dinosaurer dør”. *Ørnens Forlag*
- Gertraud Finger: *Børns sorg*
- Signe Rølmer og Peter Olesen: *Børn om mors og fars død*
- Christina Grønbeck og Klavs Holm: *Når børn mister*
- Ulf Stark: ”Min søster er en engel”. *Gyldendal*
- Per Holm Knudsen: ”Musen Malle”. *Borgen*
- Lise Helledie: ”I himlen går mænd med kjoler”. *Høst & Søn*

Videofilm:

- *Kræftens Bekæmpelse: ”Når livet går sin gang”*
- *En mur af tavshed*
- *Tavshedens pris*
- *Når børn mister – DR2 – 5 programmer*

Det kan være en god ide at kontakte kræftens bekæmpelse. Der findes meget materiale og det er muligt at få Jes Dige eller en anden kontaktperson ud i børnehaven og være behjælpelig – både til råd og vejledning og til støtte – og evt. til forældremøde.

Jes Dige – konsulent

Rådgivningscenter i Aalborg

Tfl: 98109211

E-mail: jd@cancer.dk

I Aars er der selvhjælpsgrupper og Tove Imer, som har været med til at starte disse op, kan også være en stor hjælp, når det der ikke må ske, sker..

Børn og skoleforvaltningen: 99667254 – Liselotte Birkholm

Børn og skoleforvaltningen: 99667203 – Kirsten Jensen

Ledende sundhedsplejerske: Anne Bonde Nielsen 99667740

Politiet: 96661448

Psykologerne Aars APS – vagttelefon: 98625288